

การศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือ และคุณสมบัติทางสุนทรียะ

A STUDY OF RELATIONSHIP STRUCTURE OF THAI POTS AND AESTHETIC CHARACTERISTICS

พรเทพ เลิศเทวศิริ (PORNTHEP LERTTAVASIRI)¹
ณริศรา พฤกษ์วัน (NARISARA BRIKSHAVANA)²

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือและคุณสมบัติทางสุนทรียะ กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ หมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือจำนวน 36 ชิ้น ซึ่งมีการผลิตและจำหน่ายในช่วงเดือน ตุลาคม พ.ศ.2545

ผลการวิจัยพบว่าหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือจากกลุ่มตัวอย่างสามารถจำแนกได้ 7 กลุ่ม ซึ่งหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือส่วนใหญ่อยู่ในคุณลักษณะมีความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมมีความซับซ้อน และมีรูปแบบเป็นหมอน้ำดินเผาโบราณ ความสัมพันธ์ระหว่างหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือและคุณลักษณะทางสุนทรียะ โดยรวมยังคงเป็นหมอน้ำแบบดั้งเดิมดังที่ใช้อยู่ในอดีต ซึ่งมีการใช้โทนสีเพียงสีเดียวในการออกแบบ ไม่เน้นการใช้สี และพื้นผิว รูปทรงของหมอน้ำดินเผามีลักษณะสูงใหญ่ สามารถบรรจุน้ำได้มากพอสมควร และเน้นการตกแต่งลวดลายที่เรียบง่ายลงตัวบริเวณฝาและขาของหมอน้ำ ซึ่งสามารถมองเห็นลวดลายได้ชัดเจนเมื่อนำไปใช้งาน หมอน้ำดินเผาจากแหล่งผลิตเชียงใหม่เน้นที่การตกแต่งพื้นผิวสีส้น และการเคลือบหมอน้ำดินเผาจากแหล่งผลิตสุโขทัยเน้นที่รูปทรง

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปศึกษา สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร.02-218-2290

² นิสิตบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร.02-218-2290

ลวดลายที่หลากหลาย และมีการตกแต่งประติมากรรมซึ่งทำให้รูปทรงโดยรวมของหม้อน้ำดินเผามีความน่าสนใจ ลักษณะความสัมพันธ์ทางสุนทรียะส่วนใหญ่เป็นการเน้นไปที่รูปแบบการตกแต่งแบบพื้นบ้าน และความสำคัญของรูปทรงที่แตกต่างกันออกไป คุณลักษณะของหม้อน้ำดินเผาพบว่า หม้อน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือ สามารถจำแนกได้ 5 กลุ่ม คือ แบบเอกลักษณ์ดั้งเดิม แบบทั่วไป แบบผสมผสาน แบบประยุกต์ และแบบตกแต่งพิเศษซึ่งส่วนใหญ่หม้อน้ำดินเผาพื้นบ้านอยู่ในกลุ่มของคุณลักษณะที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมและมีความสัมพันธ์กันระหว่างคุณลักษณะ 2 กลุ่มขึ้นไปเป็นส่วนใหญ่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและความเป็นพื้นบ้าน

The research purposed to study relational structure between the northern Thai water-contained pots and aesthetic characters.

The samples were 36 models of northern Thai water-contained pots produced and sold during October 2002.

The research found that the pots can be categorized into 7 groups which mostly were found in original trait; complicated and ancient style. The pot aesthetic characters were totally uni - tone original old styles as used to be in the past. Color and texture were ignored. The pot forms were huge with high capacity and decorated with simply fitted pattern on lids and shoulders of the pots. The patterns were clearly seen when used. The products from Chiang Mai emphasized on texture, color and glaze. Meanwhile the ones from Sukhothai concentrated on form, various patterns and some sculptural arts that made interesting points. The relation between the pots and aesthetic characters was based on folk arts decorating styles and the importance of different forms.

According to the pot characteristics, findings were categorized the pots into 5 groups which were original old style, general style, combination style, applied style and special decoration style. Most of the specimens were in the group of original old style and related at least 2 groups fully with local traits and folk arts.

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่อยู่ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา และเป็นประเทศเกษตรกรรม ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมีวิถีชีวิตจากการทำการเกษตร (วิทยากร เชียงกูล, 2545) งานหัตถกรรมพื้นบ้านจึงเป็นผลิตภัณฑ์ที่ควบคู่กับวิถีชีวิตชาวไทย และประชาชนทั่วไปสามารถผลิตขึ้นเพื่อสร้างรายได้ หรือเป็นอาชีพเสริมจากงานเกษตรกรรมได้ นอกจากนี้งานหัตถกรรมยังเป็นรูปแบบการผลิตที่มีรากฐานความเป็นมาสะท้อนถึงวัฒนธรรมไทย บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมไทยที่มีในอดีตสืบทอดถึงปัจจุบัน และแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เนื่องจากมีลักษณะที่แฝงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการผลิต (ประสพ ลีเหมือดภัย, 2543) รวมทั้งเป็นสิ่งที่สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของไทยในอดีต สืบทอดจากปัจจุบันถึงอนาคต (วัฒนะ จุฑะวิภาต, 2537) และในการอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านประเภทหัตถกรรมไทยนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ในรูปแบบของพลวัต กล่าวคือมีการฟื้นฟูวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับกาลเพื่อแสดงถึงความสำคัญของการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่งดงามของไทยไว้มิให้สูญหาย หรือกลายเป็นวัฒนธรรมที่ไม่มีการพัฒนาหรือตายแล้ว (ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์, 2542) อีกทั้งยังเป็นการนำวัตถุดิบในท้องถิ่นที่หาง่ายมาผลิตให้เกิดประโยชน์และ

สร้างรายได้แก่ประชาชน โดยสามารถสร้างองค์ความรู้ภายในชุมชน ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีจากวัฒนธรรมภายนอก (ปริมรัตน์ แหกเพ็ง, ม.ป.ป.) การพัฒนาจากตัวผู้ผลิต ซึ่งเป็นการใช้กำลังความคิด ควบคู่กับทักษะแนวคิด และความรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ป.อ.ปยุตโต, 2542) สร้างศักยภาพแก่ตนเอง ท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติ (ศักดิ์ชัย เกียรติณาคินทร์, 2542) ซึ่งสินค้าไทยนอกจากจะสามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศแล้วยังช่วยพยุงเศรษฐกิจไทยในช่วงวิกฤตให้ฟื้นตัวเร็วขึ้น และเป็นความภาคภูมิใจแก่ประชาชนภายในประเทศ (สาวตรี เจริญพงศ์, ม.ป.ป.)

การศึกษาเรื่องเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านเป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของเครื่องปั้นดินเผาให้เหมาะสมกับความต้องการเพื่อการพัฒนาศิลปะพื้นบ้านไทยเนื่องจากศิลปะเครื่องปั้นดินเผาเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของไทยในอดีต และมีการสืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบันในรูปแบบต่างๆ แสดงถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทยที่มาจากภูมิปัญญาของคนในชาติ และเป็นงานที่เหมาะสมแก่การผลิตทั้งทางด้านวัตถุดิบ เทคโนโลยี และฝีมือของคนไทย (วิณะจูทะวิภาต, 2537) ส่งผลให้งานเครื่องปั้นดินเผาของไทยทำรายได้ให้แก่ประเทศชาติในฐานะที่เป็นสินค้าส่งออกและเกิดความภูมิใจแก่ผู้ผลิตเอง ซึ่งงานเครื่องปั้นดินเผาประเภทหมอน้ำพื้นบ้านมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาแบบตามยุคสมัย ปัจจุบันงานพื้นบ้านประเภทนี้จะเสื่อมความนิยมในการใช้ลง เนื่องจากการแทนที่ของเทคโนโลยีในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป (อักรพงษ์ สัจจวาที, 2528) ทำให้การใช้หมอน้ำสำหรับบรรจุน้ำดื่ม และบรรจุน้ำใช้ลดลง ดังนั้น การผลิตหมอน้ำจึงมีคุณค่าอยู่ที่ความงามทางสุนทรียะเป็นสำคัญเพื่อการพัฒนาให้ศิลปวัฒนธรรมของไทยให้อยู่ในรูปแบบพลวัต จึงต้องมีการศึกษาเพื่อพัฒนาให้ศิลปวัฒนธรรมของไทยให้อยู่ในรูปแบบพลวัต จึงต้องมีการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบในการผลิตหมอน้ำอันเป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงภูมิปัญญา เอกลักษณ์ของชาติไทยสืบไป

ลักษณะของหมอน้ำดินเผาพื้นบ้าน หมอน้ำดินเผา คือผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผานิดหนึ่งที่มีมาแต่สมัยโบราณ ลักษณะที่สำคัญของหมอน้ำ หรือหมอน้ำดินเผาทำจากเครื่องปั้นดินเผา สามารถบรรจุของเหลวหรือน้ำเพื่อใช้ล้างภาชนะ ชำระล้างร่างกาย และใช้บรรจุน้ำดื่ม ซึ่งจำเป็นต้องใช้น้ำภายในครัวเรือน การใช้งานหมอน้ำดินเผาเหล่านี้ นอกจากใช้ในครัวเรือนของคนทั่วไปแล้ว การนำหมอน้ำดินเผาที่มีลักษณะงดงามมาตั้งไว้บริเวณหน้าบ้านเพื่อบริการน้ำดื่มสำหรับผู้คนที่เดินทางผ่านไป-มา ก็เป็นที่นิยมเช่นกัน หมอน้ำ จึงเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นความมีจิตใจโอบอ้อมอารี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอันมีค่าอย่างหนึ่งของคนไทย แต่ในปัจจุบันมีการตระหนักถึงคุณค่า แนวคิดทางวัฒนธรรมนี้ลดลง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาแบบหมอน้ำดินเผาภาคเหนือของไทยโดยเฉพาะหมอน้ำประเภทอุณภูมิต่ำ (earthenware) หรือเครื่องปั้นดินเผาที่ผ่านการเผาซึ่งมีอุณภูมิไม่เกิน 1100 องศาเซลเซียส
2. หมอน้ำดินเผาที่ทำการศึกษาคือหมอน้ำที่มีขนาดความสูงหรือความกว้างของตัวหม้อประมาณ 1 ฟุตขึ้นไป
3. ชุมชนที่ผลิตหมอน้ำดินเผาในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชนในเขตจังหวัดภาคเหนือซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาดั้งเดิมตามปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปะพื้นบ้านภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงใหม่ และสุโขทัย

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

- 1) Matrix Analysis ตารางวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ของหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือ
- 2) Cluster Analysis เป็นการวิเคราะห์แบ่งกลุ่ม ตามเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น เพื่อจำแนกคุณลักษณะทางรายละเอียดทางสุนทรียะที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มตัวอย่างหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือ
- 3) Qualitative Type III Research เพื่อหาทิศทางและความสัมพันธ์ของตัวแปร

คำจำกัดความในการวิจัย

1. หมอน้ำดินเผาพื้นบ้าน หมายถึง ภาชนะรูปทรงคล้ายหม้อหรือโอ่งมีฝาปิดที่ทำด้วยดินเผาซึ่งผลิตขึ้นเพื่อใช้บรรจุน้ำสำหรับดื่มและใช้สอยอื่นๆ โดยปรากฏอยู่ตามแหล่งผลิตและร้านจัดจำหน่ายสินค้าพื้นบ้านตามแหล่งผลิต
2. คุณลักษณะทางสุนทรียะ หมายถึง ลักษณะที่ปรากฏอยู่ในผลิตภัณฑ์หมอน้ำดินเผาทั้งทางด้านรูปลักษณะและทางด้านวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในผลิตภัณฑ์

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับทฤษฎี และหลักการต่างๆ เกี่ยวกับหมอน้ำพื้นบ้านภาคเหนือ และหลักการทางสุนทรียศาสตร์
2. สืบค้นและคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากแหล่งข้อมูลที่ปรากฏในจังหวัดสุโขทัย และเชียงใหม่ โดยได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ
3. สร้างเครื่องมือวิเคราะห์ด้วยการพัฒนา Matrix Analysis Cluster Analysis และ Qualitative Type III Research โดยขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปะพื้นบ้าน และผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัยตรวจสอบหาข้อสรุป

ข้อจำกัดในการวิจัย

1. เนื่องจากในปัจจุบันการออกแบบเพื่อการตลาดมีการแข่งขันสูง มีการผลิตสินค้าเลียนแบบเพื่อแบ่งส่วนการตลาดจากหลายแหล่งในพื้นที่ภาคเหนือ ปัญหาที่พบคือการเปลี่ยนแปลงซึ่งไม่ปรากฏอยู่ในหลักฐานทางวิชาการ และแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียงบางแห่งมิได้ทำการผลิตเครื่องปั้นดินเผาตามที่ได้บันทึกไว้ในเอกสารซึ่งเพื่อความสะดวกในการกำหนดขอบเขตในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการคัดสรรพื้นที่ในการทำวิจัยตามที่ปรากฏทางเอกสารเกี่ยวกับแหล่งสำคัญในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีการผลิตแบบพื้นบ้านมาแต่โบราณ คัดรูปแบบหมอน้ำที่มีลักษณะโดดเด่นเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยตามแหล่งวัฒนธรรม
  2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นกลุ่มตัวอย่างที่สามารถเก็บได้ในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ.2545 เท่านั้น ดังนั้น รูปแบบของหมอน้ำที่ปรากฏอาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา
- เกณฑ์ทางสุนทรียะที่ใช้พิจารณาเครื่องปั้นดินเผา ผู้วิจัยได้ทำการพิจารณาเกณฑ์เพื่อนำไปสู่การประเมินคุณค่าเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาซึ่งมีลักษณะซึ่งพัฒนาจากการพิจารณาคุณค่าทางศิลปะ โดยสรุปได้ดังนี้
1. คุณค่าทางรูปธรรม เป็นคุณค่าที่สามารถมองเห็นความงาม หรือคุณค่าทางสุนทรียะได้ด้วยตาเปล่า หรือเป็นความงามที่ปรากฏอยู่ภายนอก หรือเรียกว่า ความงามแบบวัตถุวิสัย (Objective) หรือเรียกว่าพิจารณาคุณค่าของหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นหลัก สามารถจำแนกได้ดังนี้

1.1 โครงสร้างที่แสดงถึงโครงสร้าง หมายถึง โครงสร้างที่มีทิศทางแสดงถึงแก่นของรูปทรงนั้น ๆ แต่ไม่ได้มีเจตนาแสดงมวลที่ปรากฏ ซึ่งไม่อาจพบได้ในรูปทรงหลักของหมอน้ำดินเผา เนื่องจากงานหมอน้ำดินเผาตัวอย่างนั้นเป็นโครงสร้างที่แสดงถึงมวล หรือ ปริมาตรทั้งหมด แต่ปรากฏในลวดลายที่แสดงถึงการตกแต่งหมอน้ำดินเผาเป็นส่วนมาก

1.2 โครงสร้างที่แสดงถึงมวล หรือ ปริมาตร คือ โครงสร้างที่แสดงถึงมวล น้ำหนัก ความจุ ซึ่งสามารถมองเห็นรูปทรงได้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับเนื้อหาของงาน ซึ่งแสดงถึงความรู้สึกได้ ซึ่งรูปทรงโดยรวมของหมอน้ำดินเผาส่วนใหญ่มี 2 ประเภท คือ รูปทรงวงรี หรือ รูปไข่ ให้ความรู้สึกเท่ากัน และเคลื่อนไหว และรูปร่างกลมให้ความรู้สึกนูนมวล และเคลื่อนไหวได้ หมุนได้โดยรอบ โครงสร้างที่แสดงถึงโครงสร้าง และโครงสร้างที่แสดงถึงมวล หรือ ปริมาตร ทำหน้าที่ควบคุมกันในงานเครื่องปั้นดินเผาโดยมีการจัดองค์ประกอบจากสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1) ส่วนที่เป็นรูป คือ ส่วนที่แสดงออก หรือ ส่วนที่เป็นความคิดที่จะก้าวไปสู่ความเป็นรูปทรงที่ปรากฏให้เห็นเป็นองค์รวม องค์ประกอบศิลป์ที่ทำให้เกิดรูปลักษณะของหมอน้ำดินเผาที่ปรากฏต่อสายตานั้นเกิดจากการแยกแยะองค์ประกอบศิลป์ตามลักษณะที่ปรากฏในรูปทรงของหมอน้ำดินเผาขึ้นมาอาศัยองค์ประกอบเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญ ได้แก่

สี เป็นคุณลักษณะหนึ่งที่ปรากฏขึ้นในลักษณะแฝง สามารถรับรู้ได้ด้วยการมองเห็น โดยอาศัยแสงเป็นตัวส่องสว่าง ซึ่งแต่ละสีมีคุณสมบัติแตกต่างกันออกไปในทางการกระตุ้นความรู้สึก ซึ่งในงานหมอน้ำดินเผา ส่วนใหญ่สีที่เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับวัตถุดิบ และกรรมวิธีการผลิต

จุด เป็นอนุภาคที่มีความกว้าง ความยาว และความหนาแน่นน้อยที่สุด เมื่อเทียบกับบรรดาองค์ประกอบศิลป์อื่น ๆ จึงเป็นองค์ประกอบที่สามารถสัมผัสรับรู้ได้น้อย แต่ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับการศึกษาความคิด และจินตนาการในการรับรู้

เส้น มีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ เส้นตรง และเส้นโค้ง ซึ่งลักษณะเส้นทั้ง 2 ประเภทนี้สามารถนำไปประกอบให้เกิดเส้นลักษณะอื่นๆ ที่มีผลต่อการมองทางด้านจิตวิทยาได้หลากหลาย นอกจากนี้จะพบเส้นที่เกิดขึ้นจากจินตนาการ ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาแต่จะรู้สึกได้ด้วยการปะติดปะต่อซึ่งสร้างความต่อเนื่องให้เกิดขึ้นในองค์รวม หรือเรียกว่าเส้นโครงสร้าง

แสง/เงา หรือ น้ำหนักอ่อน/แก่ เป็นองค์ประกอบที่ใช้แยกแยะของสิ่งต่างๆ บนระนาบเดียวกัน ซึ่งในงานเครื่องปั้นดินเผามักมีความสัมพันธ์กับรูปสองมิติ และสามมิติที่มีระยะลึกต่างกันไปเป็นส่วนใหญ่

พื้นผิว พื้นผิวย่อมเสมือนตัวแทนมวลภายในวัตถุก่อให้เกิดความรู้สึกทั้งหมดซึ่งในงานหมอน้ำดินเผาพื้นผิวที่ปรากฏมักมีความสัมพันธ์กับเนื้อดิน การเคลือบและกรรมวิธีการผลิต เป็นต้น

การผสมผสานประกอบกันตามองค์ประกอบทางศิลปะดังกล่าวก่อให้เกิดความงามตามองค์ประกอบศิลป์

2) ส่วนที่เป็นวัตถุ คือ สิ่งที่เป็นวัตถุดิบเกี่ยวกับกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา คือ ดิน เป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งลักษณะของดินมีผลต่อการขึ้นรูปพื้นผิว สี และรูปแบบการผลิตหมอน้ำดินเผา

หิน แร่ธาตุ เป็นส่วนผสมในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีความสำคัญในการผลิตในแง่ของความแกร่งของเนื้อเครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งสี และพื้นผิวของเครื่องปั้นดินเผา

น้ำเคลือบ ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบมีผลต่อพื้นผิว สี และความทนทานต่อการดูดซึมน้ำออกจากตัวหมอน้ำดินเผา

สี เป็นองค์ประกอบเพิ่มเติมซึ่งมีผลต่อการรับรู้เป็นอย่างมากต่องานเครื่องปั้นดินเผา เนื่องจากความแตกต่างของสีสามารถรับรู้ได้รวดเร็วกว่าความต่างทางด้านอื่น ๆ

กรรมวิธีในการผลิต นับเป็นปัจจัยซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ความเป็นเอกลักษณ์ดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เห็นถึงความจำเป็นในการผลิต และสะท้อนแง่คิดของแต่ละชุมชน

ปัจจัยที่ควรคำนึงถึงในการพิจารณางานหมอน้ำดินเผา

องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ได้จากการวิเคราะห์นำมาพิจารณาเกี่ยวกับคุณค่าทางด้านการจัดองค์ประกอบในงานหัตถกรรมพื้นบ้านในด้านต่อไปนี้ คือ ความสมดุล สัดส่วน จังหวะ ความประสานกลมกลืน ความขัดแย้งกัน จุดเด่นในงานศิลปะ

2. คุณค่าทางนามธรรม คือคุณค่าทางด้านเนื้อหาของวัตถุ ที่สะท้อนอยู่ในรูปแบบของงานหมอน้ำดินเผา ซึ่งผลจากการรับรู้ทางด้านจิตวิสัย (Subjective) หรือเป็นคุณค่าที่เกิดจากโครงสร้างทางจิต ซึ่งเป็นเนื้อหาที่สามารถบ่งบอกเรื่องราวต่าง ๆ หรือสื่อความหมายทางด้านความเชื่อ หรือความเป็นอยู่ที่แฝงอยู่ในวัตถุสามารถทำให้รู้สึกถึงความมีชีวิตชีวาของสิ่งนั้น ๆ ลักษณะของคุณค่าทางนามธรรมสะท้อนให้เห็นแนวความคิดของแต่ละท้องถิ่น หรือแต่ละยุค หรือขนาด รูปลักษณ์ รวมทั้งรายละเอียดเช่นลวดลาย เนื้อหาดังกล่าว สามารถเสริมความเข้าใจแก่นี้ออกภายนอกหรือคุณค่าทางรูปธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กันเพื่อความสมดุลต่อกันระหว่างคุณค่าทางรูปธรรม และคุณค่าทางนามธรรมที่ส่งผลต่อการรับรู้ของมนุษย์ ลักษณะคุณค่าทางนามธรรมที่แฝงอยู่วัตถุที่ปรากฏ ได้แก่ ความเชื่อ และสัญลักษณ์

ผลการวิจัย

หมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือจากกลุ่มตัวอย่างสามารถจำแนกได้ 7 กลุ่ม ซึ่งหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือส่วนใหญ่อยู่ในคุณลักษณะมีความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิม มีความซับซ้อน และมีรูปแบบเป็นหมอน้ำดินเผาโบราณ ความสัมพันธ์ระหว่างหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือและคุณลักษณะทางสุนทรียะ โดยรวมยังคงเป็นหมอน้ำแบบดั้งเดิมดังที่ใช้ในอดีต ซึ่งมีการใช้โทนสีเพียงสีเดียวในการออกแบบ ไม่เน้นการใช้สี และพื้นผิวรูปทรงของหมอน้ำดินเผามีลักษณะสูงใหญ่ สามารถบรรจุน้ำได้มากพอสมควร และเน้นการตกแต่งลวดลายที่เรียบง่ายลงตัว บริเวณฝาและปากของหมอน้ำ ซึ่งสามารถมองเห็นลวดลายได้ชัดเจนเมื่อนำไปใช้งาน หมอน้ำดินเผาจากแหล่งผลิตเชิงใหม่เน้นที่การตกแต่งพื้นผิว สีส้น และการเคลือบ หมอน้ำดินเผาจากแหล่งผลิตสุโขทัย เน้นที่รูปทรง ลวดลายที่หลากหลายและมีการตกแต่งประติมากรรมซึ่งทำให้รูปทรงโดยรวมของหมอน้ำดินเผาที่น่าสนใจ ลักษณะความสัมพันธ์ทางสุนทรียะส่วนใหญ่เป็นการเน้นไปที่รูปแบบการตกแต่งแบบพื้นบ้าน และความสำคัญของรูปทรงที่แตกต่างกันออกไป

คุณลักษณะของหมอน้ำดินเผาพบว่า หมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือสามารถจำแนกได้ 5 กลุ่ม คือ แบบเอกลักษณ์ดั้งเดิม แบบทั่วไป แบบผสมผสาน แบบประยุกต์ และแบบตกแต่งพิเศษซึ่งส่วนใหญ่หมอน้ำดินเผาพื้นบ้านอยู่ในกลุ่มของคุณลักษณะที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิม และมีความสัมพันธ์กันระหว่างคุณลักษณะ 2 กลุ่มขึ้นไปเป็นส่วนใหญ่ มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และความเป็นพื้นบ้านจากการพิจารณาด้วยเครื่องมือ Matrix Analysis เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทั่วไปของหมอน้ำดินเผา และคุณลักษณะทางสุนทรียะสามารถสรุปตามประเด็นซึ่งลำดับความสัมพันธ์จากมากไปน้อย ได้ดังนี้

รูปทรงความสัมพันธ์ของรูปทรงหมอน้ำดินเผามีความสัมพันธ์กับแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ ส่วนประกอบของหมอน้ำ การตกแต่ง และมีความสัมพันธ์กับลักษณะทางสุนทรียะทางด้านเส้นโครงสร้าง รูปทรงของหมอน้ำดินเผาจากแหล่งสุโขทัยมีการผลิตทั้ง 4 รูปแบบ คือ

คอสูทรงแป้น ได้แก่ หมอน้ำดินเผาที่ใช้ตกแต่งสถานที่ซึ่งมีการตกแต่งพิธีพิธีอันเป็นพิเศษ เนื่องจากรูปทรงดังกล่าวไม่สะดวกต่อการใช้งานนัก มีฐานประเภทแยกจากตัวหมอน้ำได้ มีเส้นโครงสร้างที่ค่อนข้างไปในทางทรงสูง ถึงแม้ว่าลักษณะของตัวหมอน้ำจะมีความเป็น แต่ลักษณะของส่วนที่สูงสุดของคอสูหมอน้ำดินเผาทำให้เห็นส่วนสูงที่ค่อนข้างชัดเจนกว่าความกว้าง และหมอน้ำรูปทรงนี้พบเฉพาะแหล่งผลิตสุโขทัย

คอสู ทรงสูง เป็นหมอน้ำดินเผาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับแจกันซึ่งมีการประดับลวดลายมาก เหมาะกับการใช้ตกแต่งสถานที่มากกว่าการนำไปใช้จริงเนื่องจากคอสู และขนาดใหญ่ไม่สามารถใช้กระบายทั่วไปตักน้ำได้ มีเส้นโครงสร้างที่ค่อนข้างไปในทางทรงสูง และหมอน้ำรูปทรงนี้พบเฉพาะแหล่งผลิตสุโขทัยเช่นเดียวกัน

คอต่ำทรงแป้น เป็นหมอน้ำดินเผาที่เหมาะสมกับการใช้งานจริง

คอต่ำทรงสูง แบ่งเป็น หมอน้ำดินเผาที่มีลักษณะคล้ายโถ่ง ซึ่งหมอน้ำดินเผาประเภทนี้จะไม่มีฐานหมอน้ำดินเผาที่มีหูปั้นติดไว้บริเวณบ่าของหมอน้ำดินเผา ซึ่งหมอน้ำดินเผาประเภทนี้จะมีความเล็ก ๆ

รูปทรงของหมอน้ำดินเผาจากแหล่งผลิตเชียงใหม่ มี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

คอต่ำทรงแป้น ได้แก่หมอน้ำดินเผาที่พบในเหมืองกุง ซึ่งมีลักษณะ แป้น เคลือบและขัดมัน มีการพิมพ์ลายด้วยลายใบโพธิ์ หมอชดินนี้มักไม่มีฐาน และมีเส้นโครงสร้างที่เป็นโครงสร้างทรงแป้นซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน

คอต่ำทรงสูง แบ่งได้เป็น หมอน้ำดินเผาหมู่บ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง ซึ่งมีตัวหมอน้ำรูปทรงกลีบมะเฟือง และหมอน้ำดินเผาพรรรค่อนข้างกลมกลิ้ง ซึ่งคล้ายกับลักษณะโถ่งน้ำมีฐาน ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่าหม้อลูกฟัก มีการเคลือบ ขัดมัน และมีการตกแต่งลายเป็นใบโพธิ์คล้ายคลึงกับแบบทรงคอต่ำทรงแป้นมาก มีเส้นโครงสร้างทรงสูงซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังพบหมอน้ำที่มีลักษณะคล้ายโถ่งมีฝาปิดซึ่งมีลวดลายคล้ายงานเครื่องปั้นดินเผาสมัยโบราณ แต่ไม่มีฐานของหม้อซึ่งส่วนใหญ่ หมอน้ำดินเผาไม่มีการขัดมัน และไม่มีการเคลือบ ซึ่งหมอน้ำดินเผาประเภทนี้มักจะผลิตในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

รูปทรงอื่นๆ ที่พบในจังหวัดเชียงใหม่ที่แตกต่างจากรูปทรง 2 ประเภทข้างต้นนั้น จากการสัมภาษณ์ผู้เป็นเจ้าของพบว่า เป็นหมอน้ำจากแหล่งอื่น นำมาเพื่อการค้าเนื่องจากความต้องการของตลาดและเนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงทางด้านการท่องเที่ยวมีนักท่องเที่ยวต่างชาติมาเยี่ยมชม จึงมีความต้องการตลาดสูง ดังนั้นจึงมีการนำรูปแบบเครื่องปั้นดินเผามาประยุกต์ให้มีความน่าสนใจ เช่นมีการทำพื้นผิวที่สวยงามหรือการใช้เครื่องจักสานครอบลงไปบนหมอน้ำดินเผาที่มาจากแหล่งผลิตอื่น เป็นต้น

กรรมวิธี และเทคนิคในการผลิตมีความเกี่ยวข้อง และสัมพันธ์ต่อลักษณะของเครื่องปั้นดินเผา แหล่งผลิต และลักษณะทางสุนทรียะอย่างสอดคล้องกัน ดังนี้

ขนาดหมอน้ำดินเผาที่มีขนาดใหญ่ของสุโขทัยมักจะใช้วิธีขึ้นรูปโดยการตีหม้อ เนื่องจากการตีหม้อทำให้ดินมีความแน่นของเนื้อดิน ซึ่งจะแข็งแรงมากกว่าการขึ้นแป้นหมุน และชาวบ้านยังเชื่อว่าทำให้มันซึมผ่านออกมาภายนอกหม้อได้ช้ากว่า การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนส่วนใหญ่ชาวสุโขทัยไม่นิยมผลิต ส่วนการขึ้นรูปแบบแป้นหมุนกลีบมะเฟืองเป็นเทคนิคที่นิยมผลิตที่เชียงใหม่ และมักจะใช้วิธีนี้กับผลิตภัณฑ์ที่มีขนาดใหญ่ การขึ้นรูปแบบหน้าสลิปมักจะใช้กับหมอน้ำดินเผาที่เป็นรูปแบบพื้นฐานที่นิยมซึ่งมีความต้องการของตลาดมาก ช่วยประหยัดขั้นตอนและสะดวกในการผลิตเนื่องจากเป็นรูปแบบพื้นบ้านที่แพร่หลายอยู่แล้วเท่านั้นที่จะนิยมผลิต

หมอน้ำดินเผาที่มีลักษณะใหญ่คือมีความกว้างหรือความสูงตั้งแต่ 1 ฟุตโดยประมาณขึ้นไป มักจะมีฐาน

รองรับน้ำหนักหม้อ คือมักจะประกอบด้วย ฝาหม้อ ตัวหม้อ และฐาน เนื่องจากฐานหม้อนั้นทำหน้าที่รับน้ำหนักของหม้อโดยตรง และมีความเกี่ยวเนื่องจากความมั่นคงของหม้อน้ำเมื่อนำไปใช้งาน

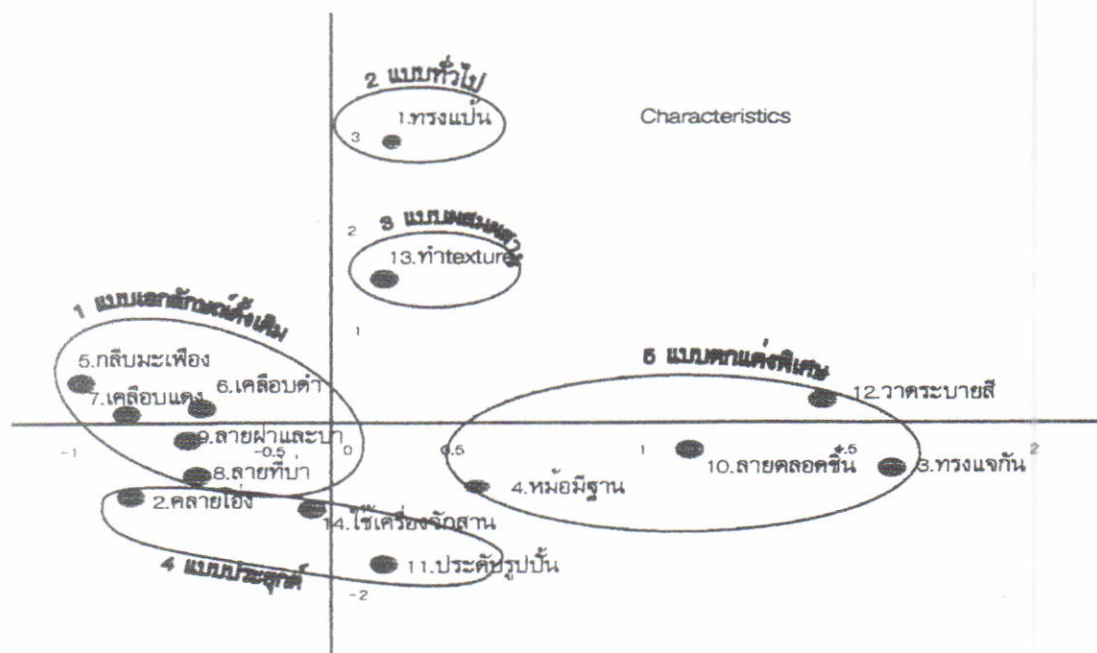
การตกแต่งหมอน้ำดินเผานิยมการกลายพิมพ์ลายและตกแต่งด้วยดินเนื้อเดียวกันกับหมอน้ำดินเผาลักษณะที่เด่นเป็นเอกลักษณ์เกี่ยวกับลายของแต่ละท้องถิ่นคือสุโขทัยซึ่งมักนิยมการใช้ประติมากรรมประดับเครื่องปั้นดินเผา โดยใช้การปั้นดินนำมาติดสमानกับเนื้อหมอน้ำดินเผาก่อนนำไปเผา แต่งงานเขียนใหม่นิยมการเซาเซาดิน หรือสลักเนื้อดินจากตัวหมอน้ำดินเผาที่ปั้นเสร็จหมด ให้เป็นลวดลายโดยเฉพาะลายใบโพธิ์ให้งดงามก่อนนำไปเผาในเตาเผา ไม่พบการปั้นดินแล้วนำไปติดกับหมอน้ำดินเผาเลย นอกจากนี้การตกแต่งหมอน้ำดินเผาของจังหวัดเชียงใหม่เน้นไปที่พื้นผิวของผลิตภัณฑ์ เช่นการเคลือบ การทาสี การทาแลคเกอร์ รวมทั้งการลงฝุ่น แล้วขัดและยังมีการตกแต่งด้วยการเขียนลายล่านาบนพื้นผิวด้วยสีพลาสติก พื้นผิวจึงค่อนข้างมีความหลากหลาย การตกแต่งของสุโขทัยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญที่ลวดลายที่ปรากฏบนผลิตภัณฑ์ด้วยการผลิตลวดลายที่มีความหลากหลายทั้งทางลายรูปภาพและลายรูปปั้นเพื่อให้เกิดความน่าสนใจในการตกแต่ง มักเป็นลายเส้น ที่ค่อนข้างเป็นรูปสัญลักษณ์มากกว่าลวดลายสมจริง และลักษณะเด่นของการตกแต่งลายที่นิยมมานานคือการผลิตหมอน้ำที่มีลักษณะเน้นการตกแต่งเป็นพิเศษเพื่อให้ประดับอาคารสถานที่ หรือเรียกว่า หม้อกัณฑ์ แต่ไม่พบการตกแต่งพื้นผิวด้วยสีในงานสุโขทัย ซึ่งตัวอย่างทั้งหมดเป็นงานที่มีสีจากเนื้อดินที่เผาแล้ว หมอน้ำดินเผาขนาดใหญ่นิยมมีการขัดมันโดยใช้หินที่มีความมนกลมขูดขัดผิวของหมอน้ำก่อนทำการเผา ซึ่งหม้อของเชียงใหม่จะมีการเคลือบก่อนขัดมัน แต่ของสุโขทัยนิยมการขัดมันบนพื้นผิววัสดุจริง หมอน้ำดินเผาที่มีการผลิตลายประเภทประติมากรรมมักจะไม่มีการตกแต่งพื้นผิวเพิ่มเติม ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นผิวธรรมดา หรือขัดมันด้วยหินมนเท่านั้น

จากการวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือ Cluster Analysis ของการจัดกลุ่ม Characteristics Group และ Sample Group นำมาพิจารณาหาความสัมพันธ์ในภาพรวมด้วยวิธี Qualitative Type III Research พบว่า ลักษณะของหมอน้ำดินเผาพื้นบ้านภาคเหนือ เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ค่อนข้างสูง เนื่องจากการจัดกลุ่มของหมอน้ำดินเผาเป็นการจัดกลุ่มที่ตัวอย่างงานหมอน้ำดินเผาแต่ละชิ้นในกลุ่มเดียวกันมีความแตกต่างกันอยู่ แต่เนื่องจากลักษณะเด่นของหมอน้ำดินเผาในกลุ่มเดียวกันมีความสอดคล้อง จึงสามารถจัดกลุ่มได้เป็นการจัดกลุ่มจากความหลากหลายของ Characteristics Group และ Sample Group ได้ดังนี้

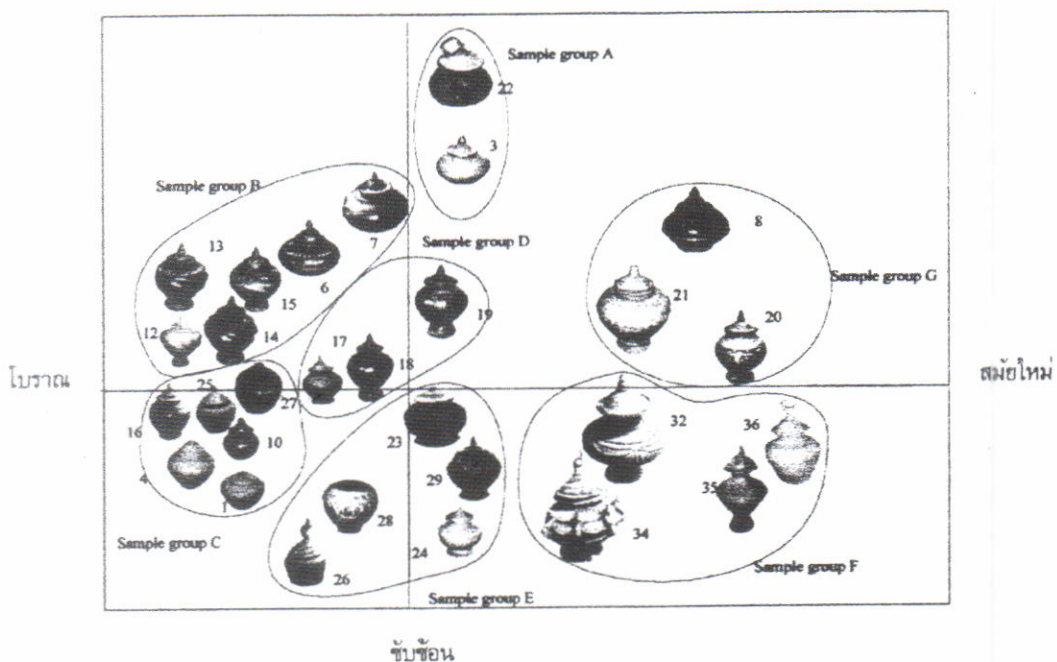
Characteristics Group ของหมอน้ำดินเผาส่วนใหญ่มีความเป็นเอกลักษณ์ค่อนข้างสูงไม่สามารถจำแนกถึงความสัมพันธ์ร่วมกันของทุกกลุ่มได้ แต่ลักษณะที่นิยมผลิตยังคงเป็นรูปแบบพื้นบ้านโดยสังเกตได้จาก กลุ่มตัวอย่างหมอน้ำดินเผาส่วนใหญ่เป็นหมอน้ำดินเผาที่มีลักษณะโบราณคุณลักษณะทางสุนทรีย์ที่มีรูปแบบซับซ้อน

Group A มีความสัมพันธ์ร่วมกับคุณลักษณะทางสุนทรีย์กลุ่มที่ 2 แบบทั่วไปและกลุ่มที่ 3 แบบผสมผสาน มีตัวอย่างหมอน้ำดินเผาตัวอย่างจำนวน 2 ชิ้น ซึ่งมีลักษณะเฉพาะกลุ่มคือ มีความเรียบง่ายของรูปทรง และการตกแต่งเน้นไปที่ลักษณะของรูปทรงที่เป็นหมอน้ำดินเผาลักษณะกลมแบนที่ใช้ในอดีต

Group B มีความสัมพันธ์ร่วมกับคุณลักษณะทางสุนทรีย์กลุ่มที่ 1 แบบเอกลักษณ์ดั้งเดิม มีตัวอย่างหมอน้ำดินเผาตัวอย่างจำนวน 6 ชิ้น ซึ่งมีลักษณะเฉพาะกลุ่มคือ เป็นหมอน้ำดินเผาที่มีรูปทรงเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านเมืองกุง มีรูปทรงแบนกลม และรูปทรงกลีบบะเพือง มีการประดับตกแต่งที่ฝา บ่า เป็นชุดลายใบโพธิ์ซึ่งเป็นลวดลายเดียวกันทั้งหมด

รูปที่ 1

Group C มีความสัมพันธ์ร่วมกับคุณลักษณะทางสุนทรียะกลุ่มที่ 1 แบบเอกลักษณ์ดั้งเดิม และกลุ่มที่ 4 แบบประยุกต์ มีตัวอย่างหมอน้ำดินเผาจำนวน 6 ชิ้น ซึ่งมีลักษณะเฉพาะกลุ่มคือ มีรูปทรงคล้ายโถง ไม่มีฐานหมอน้ำ มีการประดับลวดลายทั้งที่บา และรูปแบบการประดับลวดลายที่ฝาและบา เป็นลักษณะสำคัญ

Group D มีความสัมพันธ์ร่วมกับคุณลักษณะทางสุนทรียะกลุ่มที่ 1 แบบเอกลักษณ์ดั้งเดิม และกลุ่มที่ 3 แบบผสมผสาน มีตัวอย่างหมอน้ำดินเผาจำนวน 3 ชิ้น ซึ่งมีลักษณะเฉพาะกลุ่มคือ เป็นลักษณะผสมผสานระหว่าง กลุ่ม 2 กลุ่ม คือ Group C และ Group D คือ มีลักษณะรูปทรงของทั้งสองกลุ่มผสมผสานกัน มีการประดับลวดลาย และการเคลือบคล้ายคลึงกันมาก ลักษณะสำคัญคือมีการทำ texture ด้วยการทาแลคเกอร์ หรือขัดด้วยขี้ผึ้ง ขัดมัน (wax)

Group E มีความสัมพันธ์ร่วมกับคุณลักษณะทางสุนทรียะกลุ่มที่ 4 แบบประยุกต์ และกลุ่มที่ 5 แบบ ตกแต่งพิเศษ มีตัวอย่างหมอน้ำดินเผาจำนวน 5 ชิ้น ซึ่งมีลักษณะเฉพาะกลุ่มคือ เป็นกลุ่มหมอน้ำดินเผาที่มีความ ผสมผสานระหว่าง 2 กลุ่มตัวอย่าง คือ Group C และ Group F ซึ่งมีรูปทรงทั้งทรงโถง และทรงหม้อมีฐาน เช่น เดียวกับหมอน้ำทั่วไป ลักษณะร่วมที่สำคัญของกลุ่มคือ มีการประดับที่หลากหลายวิธีการเช่น การประดับรูปปั้น และการประดับด้วยเครื่องจักสาน

Group F มีความสัมพันธ์ร่วมกับคุณลักษณะทางสุนทรียะกลุ่มที่ 4 แบบประยุกต์ และกลุ่มที่ 5 แบบ ตกแต่งพิเศษ มีตัวอย่างหมอน้ำดินเผาจำนวน 4 ชิ้น ซึ่งมีลักษณะเฉพาะกลุ่มคือ ลักษณะคล้ายกับหมอน้ำมีฐาน โดยรูปทรงค่อนข้างที่จะหลากหลายมีความแปลกใหม่มาก เน้นลวดลายที่เป็นประติมากรรม และมีความพิถีพิถัน ในการออกแบบลวดลายมาก ตกแต่งทั้งชิ้น ไม่เน้นการทำพื้นผิว (texture) เท่าไรนัก ส่วนใหญ่เป็นหมอน้ำที่ผลิต ตามตลาดที่ต้องการใช้ตกแต่ง เนื่องจากส่วนใหญ่ไม่สะดวกในการใช้งาน

Group G มีความสัมพันธ์ร่วมกับคุณลักษณะทางสุนทรียะกลุ่มที่ 3 แบบผสมผสาน และกลุ่มที่ 5 แบบ ตกแต่งพิเศษ มีตัวอย่างหมอน้ำดินเผาจำนวน 3 ชิ้น ซึ่งมีลักษณะเฉพาะกลุ่มคือ มีการตกแต่งด้วยเทคนิคพิเศษ ซึ่งเห็นความแตกต่างได้ชัดเจนโดยเฉพาะการวาดระบายสีหลังการเผา และการทำ texture

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของ Sample Group ทั้ง 7 กลุ่ม พบว่า มีหมอน้ำดินเผาจำนวน 5 รูปแบบ หรือคิดเป็นร้อยละ 17.24 อยู่ใน Quarter ของลักษณะรูปแบบที่ร่วมสมัย และมีคุณลักษณะทางสุนทรียะเรียบง่าย หมอน้ำดินเผาจำนวน 8 รูปแบบ หรือคิดเป็นร้อยละ 27.59 อยู่ใน Quarter ของลักษณะรูปแบบที่ ร่วมสมัย และมี คุณลักษณะทางสุนทรียะซับซ้อน หมอน้ำดินเผาจำนวน 6 รูปแบบ หรือคิดเป็นร้อยละ 20.69 อยู่ใน Quarter ของ ลักษณะรูปแบบที่โบราณ และมีคุณลักษณะทางสุนทรียะเรียบง่าย หมอน้ำดินเผาจำนวน 9 รูปแบบ หรือคิดเป็น ร้อยละ 31.03 อยู่ใน Quarter ของลักษณะรูปแบบที่โบราณ และมีคุณลักษณะทางสุนทรียะที่มีรายละเอียดมาก หรือ ซับซ้อน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องมือ Matrix Analysis การอภิปรายเชิงความสัมพันธ์จาก Cluster Analysis และ Qualitative Type III Research และการสกัดข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางสุนทรียะของหมอน้ำ ดินเผา ผู้วิจัยได้นำเสนอการวิเคราะห์โดยพิจารณาคุณลักษณะทางสุนทรียะตาม Sample Group ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

Group A เป็นกลุ่มหมอน้ำดินเผาที่เน้นความเรียบง่าย จึงมีลักษณะเด่นที่รูปทรงเห็นรูปทรงที่เป็น โครงสร้างทางมวลของตัวหมอน้ำอย่างชัดเจน มีการใช้เส้นนำสายตาบริเวณคอหมอน้ำ และขอบปากหม้อซึ่งความ เด่นของหมอน้ำลักษณะนี้คือ ความเรียบง่ายที่มีเส้นที่ texture เป็นจุดเล็กๆ ทั่วชิ้นงาน และการใช้งานเป็นเวลาคานทำให้ต้นไม้ชนิดเล็กๆ เช่น มอส เฟิร์นเกาะเห็นเป็นจุดๆ ทั่วบริเวณด้านนอกของตัวหม้อ

Group B เป็นกลุ่มหมอน้ำดินเผาที่เน้นความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของงานหมอน้ำดินเผาจากในอดีต โดยเฉพาะดินแดนล้านนา ซึ่งมีการผลิตหมอน้ำชนิดนี้จนมีชื่อเสียงโด่งดัง และมีการผลิตสืบต่อมาถึงปัจจุบัน ซึ่งลักษณะเด่นของหมอน้ำดินเผากลุ่มนี้คือลวดลายรูปใบโพธิ์เรียงซ้อนกันเป็นแนวเส้นรอบคอหมอน้ำ ฝ่าหม้อ และฐานของหมอน้ำ ทำให้เห็นจังหวะของการเล่นลายด้วยขนาดและความละเอียดของลาย รูปทรงกลีบบะเพองที่มีลักษณะเป็นลวดลายบริเวณตัวหม้อทำให้เกิดรูปทรง และแสง/เงาที่น่าสนใจในการมองเห็น ส่วนรูปทรงแป้นของหมอน้ำซึ่งมีลักษณะที่ผายแป้น และเน้นความกลมมน เตี้ย สีและความเงาของหมอน้ำดินเผาทำให้เห็นเป็นลักษณะเด่นสะดุดตา

Group C เป็นกลุ่มหมอน้ำดินเผาที่เน้นรูปทรงที่คล้ายโอง ซึ่งมียุคสมัยของหมอน้ำคอต่ำกว้างทรงสูง ไม่มีฐานยื่นออกมาจากตัวหม้อซึ่งมีหลากหลายแบบทำให้เห็นความเด่นของรูปทรงที่ชัดเจนเกี่ยวกับคำจำกัดความของโองน้ำซึ่งทำเลียนแบบภาคกลาง โดยมีการแตงลวดลายที่ฝ่าหม้อน้ำและบริเวณปากของหม้อด้วยลวดลายท้องถิ่น

Group D เป็นกลุ่มหมอน้ำดินเผาที่เน้นรูปทรงและเทคนิคการทำพื้นผิวซึ่งมีความมันวาวเป็นพิเศษด้วยเทคนิคสมัยใหม่ ซึ่งหมอน้ำทรงลูกฟักนี้เป็นหมอน้ำชนิดหนึ่งของล้านนา สืบเนื่องจากลวดลายใบโพธิ์ที่ใช้ประดับซึ่งมีการจัดจังหวะลวดลายแบบเดียวกันกับ Group B

Group E เป็นกลุ่มหมอน้ำดินเผาที่เน้นการประดับตกแต่งรายละเอียดด้วยเทคนิคที่หลากหลาย ความซับซ้อนของลวดลายผสมผสานกับความเรียบง่ายของรูปทรงทำให้จุดเด่นของงานอยู่ที่ลวดลาย และรูปแบบการวางจังหวะของเส้น สี และเนื้อหาของลวดลาย ซึ่งเห็นได้ชัดว่าผู้ผลิตนำความเชื่อเกี่ยวกับน้ำ และประสบการณ์ที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน มานำเสนอในงานหมอน้ำดินเผา เช่น รูปปลา พญานาค หอยแครง ลวดลายพันไม้ไผ่ และลายของน้ำซึ่งเป็นลักษณะของงานพื้นบ้านที่เน้นเทคนิคเรียบง่าย และมีความกล้าในการแสดงออกในการนำเสนอผลงาน

Group F เป็นกลุ่มหมอน้ำดินเผาที่เน้นการประดิษฐ์ตกแต่งอย่างพิถีพิถัน ซึ่งมีรูปแบบโดยเฉพาะของแต่ละชิ้นงาน ซึ่งมีความหลากหลายทั้งทางด้านรูปทรง การตกแต่งด้วยประติมากรรม และการตกแต่งด้วยลวดลาย นูนต่ำ และลายอื่นๆ อย่างไรก็ตามไม่เน้นการตกแต่งด้วยพื้นผิว หรือการทำ texture ยังคงรูปแบบสีของหมอน้ำเป็นสีของเนื้อดิน หลังการเผาที่เป็นลักษณะเด่นของสุโขทัย ลักษณะการประดิษฐ์ลวดลายในกลุ่มนี้มีความเชื่อ และการสร้างสรรค์อย่างหลากหลาย เช่นการออกแบบลวดลายพญานาคที่ซับซ้อน การนำลวดลายในงานลายปูนปั้นมาประยุกต์ใช้ในงานเครื่องปั้นดินเผาเช่นลายประจายามและลายกนก การประดิษฐ์ลายมาลัยดอกไม้ร้อยเรียงบริเวณปากของหมอน้ำให้เป็นรูปคล้ายอุบะคล้องไว้อย่างวิจิตรบรรจง เป็นต้น

Group G เป็นกลุ่มหมอน้ำดินเผาที่เน้นความโดดเด่นด้านงานหมอน้ำดินเผาร่วมสมัยที่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การตกแต่งหลังการเผา ด้วยวิธีการสมัยใหม่ เช่นการเขียนด้วยสีน้ำมัน หรือสีพลาสติค และการทำ texture เพื่อจูงใจเลียนแบบของเก่า บนหมอน้ำดินเผาที่มีรูปทรงดั้งเดิม

จะเห็นได้ว่าหมอน้ำดินเผาส่วนใหญ่เน้นความสมดุล และกลมกลืนกันของรูปทรง สี จังหวะ แสง/เงา และลวดลาย ซึ่งการออกแบบเน้นไปที่การรับรู้เมื่อนำไปใช้งานจริง กล่าวคือ เมื่อนำไปวางตั้ง ผู้ใช้งานจะมองเห็นในมุมก้ม จึงมีการประดับลวดลายบริเวณปาก ฝ่าหม้อเป็นส่วนใหญ่ และมีบางชิ้นเท่านั้นที่มีการประดับบริเวณด้านล่างของตัวหม้อ

ลวดลายที่พบในงานหมอน้ำดินเผาเนื่องจากงานหมอน้ำดินเผาเป็นงานศิลปะพื้นบ้าน และลวดลายมีความเกี่ยวเนื่องกับความถนัด ความคุ้นเคย และความเชื่อของแต่ละพื้นที่ ดังนั้น ผู้วิจัยขอจำแนกการนำเสนอลวดลายที่พบในงานหมอน้ำดินเผาตามแหล่งการผลิต ดังนี้

สูง ใหญ่ บรรจุน้ำได้พอสมควร เน้นการตกแต่งด้วยลวดลายที่เรียบง่ายเหมาะสมแก่การใช้งานซึ่งสามารถมองเห็นลวดลายในมุมมองได้อย่างชัดเจน หมอน้ำดินเผาของเชียงใหม่เน้นที่สีสันและการเคลือบ ส่วนหมอน้ำดินเผาจากแหล่งผลิตสุโขทัยเน้นที่รูปทรงที่หลากหลาย และการประดับด้วยประติมากรรมซึ่งทำให้เกิดรูปทรงที่น่าสนใจ คุณลักษณะทางสุนทรียะของหมอน้ำดินเผาจำแนกได้เป็น 5 ลักษณะ คือ แบบเอกลักษณ์ดั้งเดิม แบบทั่วไป แบบผสมผสาน แบบประยุกต์ แบบตกแต่งพิเศษ ซึ่งหมอน้ำส่วนใหญ่มีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะทางสุนทรียะแบบเอกลักษณ์ดั้งเดิมหรือมีความเป็นหมอน้ำที่ใช้ในอดีตอยู่มาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอัครพงษ์ สัจจาวิต (2538) และบทความของ วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2536) กล่าวถึงการใช้หมอน้ำดินเผาซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน เนื่องจากเทคโนโลยีใหม่จากตะวันตกเข้ามามีบทบาท งานหมอน้ำดินเผาถูกลดบทบาทความสำคัญด้านการใช้งานลงไป ปัจจุบันกล่าวอาจเป็นเหตุให้หมอน้ำดินเผาสานต่อ หรือสืบสานรูปแบบ และวัฒนธรรมความเชื่อทางด้านศิลปกรรม เรื่องการแสดงออกทางด้านน้ำใจของชาวไทยภาคเหนือ โดยการตั้งหมอน้ำดินเผาซึ่งบรรจุน้ำไว้ สำหรับนักเดินทางสัญจรไป-มาได้ดื่ม และใช้ล้างหน้าเพื่อคลายความร้อนลดน้อยถอยลงไป การนำรูปแบบหมอน้ำดินเผาที่ประยุกต์ เพื่อนำไปใช้ในจุดประสงค์อื่น จึงเกิดขึ้น ซึ่งประเด็นนี้เกี่ยวกับมุมมองทางสุนทรียะของคนรุ่นใหม่ที่น้อยคนนักจะสามารถรับรู้ถึงความงามที่อยู่ภายใน นอกเหนือจากความงามที่ปรากฏได้ สอดคล้องกับแนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมตะวันตกที่เกี่ยวกับการเน้นเนื้อหาทางด้านวัตถุนิยมซึ่งมีอิทธิพลต่อเยาวชนมาก (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540) เนื่องจากการรับรู้ทางด้านคุณค่าของศิลปกรรมประจำชาติ และศิลปะพื้นบ้านของเยาวชนซึ่งมีความรู้ ความเข้าใจอันลึกซึ้งที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางด้านนี้น้อย (พระธรรมปิฎก, 2544) จึงเป็นเหตุให้เกิดความชื่นชมความงามและตัดสินคุณค่าของวัตถุตามรูปธรรมภายนอกที่เห็นมากกว่าคุณค่าทางนามธรรม หรือคุณค่าทางจิตใจ (พุทธทาสภิกขุ, 2540)

บรรณานุกรม

- กรรติน จิตตเกษม. 2539. การพัฒนารายวิชาสุนทรียะทางทัศนศิลป์สำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี ในวิทยาลัยครู. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์.
- กลุ่มพุทธทาสศึกษา. 2543. วิถีพุทธทาส บันทึกการภาวนากับชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2545. ภูมิปัญญาไทยในการดำเนินชีวิตของชาวกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: 21เซนจูรี่.
- เจริญ โกมุทรัตนานนท์. 2542. สารานุกรมเครื่องปั้นดินเผา. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.
- จอห์น ซอว์. 2531. เครื่องปั้นดินเผาไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คราฟแมน.
- จิรวัดน์ พระสันต์. 2532. คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังไทย ตามการรับรู้ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายสังกัดสามัญศึกษา เขตการศึกษา 7. พิษณุโลก มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ทวี พรหมพฤกษ์. 2532. เครื่องปั้นดินเผา. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์. 2543. การวิจัยทางศิลปะ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นวนลน้อย บุญวงษ์. 2543. หลักการออกแบบ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสพ ลีเหมือนดภัย. 2543. องค์ประกอบในงานเครื่องปั้นดินเผา. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประเสริฐ ศีลรัตน์. 2542. สุนทรียะทางทัศนศิลป์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปริมรัตน์ แยกเพ็ง. ม.ป.ป. แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพของกลุ่มผู้ผลิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาอุตสาหกรรมในครอบครัวและหัตถกรรม.

- ปฤณต์ แสงสว่าง. 2541. การศึกษาคุณค่าศิลปะปูนปั้นไทยตามทัศนะของผู้เชี่ยวชาญงานปูนปั้นและนักศึกษา
โปรแกรมวิชาศิลปศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตในสถาบันราชภัฏ. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาศิลปศึกษา
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). 2542. การศึกษาทางเลือก : สู้วิวัฒน์ หรือ วิบัติ ในยุคโลกไร้พรมแดน.
พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). 2544. ปฏิรูปการศึกษา พระพุทธศาสนาจะไปอยู่ไหน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- ราตรี สรรพศรี. 2539. การศึกษากระบวนการทำหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาผ่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา.
วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์.
- วันนะ จุฑะวิภาต. 2537. ศิลปะพื้นบ้าน. ภาควิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วันนะ วัฒนาพันธ์. 2521. โครงการวิจัยศิลปะพื้นบ้านลานนา. เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิชาการ, กรม. 2540. พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2530.
กระทรวงศึกษาธิการ.
- วิชาการ, กรม, กระทรวงศึกษาธิการ. 2540. การพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น. กรุงเทพฯ:
คุรุสภา ลาดพร้าว.
- วิทยาการ เชียงกูล. 2545. ทางรอดของประเทศไทย ปฏิบัติกรอบวิธีคิด และระบบการเรียนรู้ใหม่. นนทบุรี
เรือนปัญญา.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532. เครื่องจักสานในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2535. ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2536. มรดกพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- ศักดิ์ชัย เกียรติดินคินทร์. 2542. ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างสรรค์ตนเองและ
ความผูกพันกับชุมชน. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สงกรานต์ สุดหอม. 2542. การใช้สัทธิธรรมชาตินิเวศน์ภัณฑ์ศิลปะหัตถกรรมเชียงใหม่. รายงานการวิจัย
คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สงวน รอดบุญ. 2533. ศิลปะกับมนุษย์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยสาขาภาคเหนือ ในพระบรมราชูปถัมภ์. 2522. แนวทางการพัฒนา
เกษตรกรรมเครื่องปั้นดินเผา โลหะและผลิตภัณฑ์โลหะ สิ่งทอ เครื่องเงิน. เอกสารสรุปผลการประชุม
สัมมนาแนวทางการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีล้านนา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สาวิตรี เจริญพงศ์. ม.ป.ป. วิวัฒนาการของศิลปหัตถกรรมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ “เครื่องปั้นดินเผา
เครื่องจักสาน ดอกไม้ประดิษฐ์”
- หทัยา เจียมศักดิ์. 2539. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องหัตถกรรมในท้องถิ่น ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ของ
อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาประถมศึกษา
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อัศรพงษ์ สัจจาวาทิต. 2538. วิธีการผลิตหม้อและน้ำตั้นเหมืองงู. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2542. ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. หนังสือชุดภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

Mark Willium hauser. 2001. **Peddilng pots : Determining the extent of market exchange in eighteenth-century Jamaica through the analysis of local coarse earthenware.**

Abstract from Dissertation Abstracts International Vol.62 No.10 p1167A.

Morgan Pitelka. 2001. **Raku ceramics : Tradition and cultural reproduction in Japanese tea practice, 1574-1942.** Abstract from Dissertation Abstracts International Vol.62 No.3

p1167A.

Sawang Lertrit. 2001. **Ceramic chronology for central Thailand : A view from the Pa Sak River Valley.** Abstract from Dissertation Abstracts International Vol.62 No.8

September 2001 p2792A